

arqueològics, contribuint amb uns resultats quantitius que permeten la refutació de hipòtesis i la articulació d'un discurs interpretatiu acerca de la producció i el ús de espais destinats a la satisfacció de determinades pràctiques socials.

Alfredo Maximiano Castillejo

Bibliografia

- AGAMBEN, G., 2003, *Homo sacer. El poder soberano y la nuda vida*, Ed. Pre-textos, Valencia.
- FOUCAULT, M., 1976, *Historie de la sexualité, 1. La volonté de savoir*, Gallimard, París.
- FOUCAULT, M., 1984, *Vigilar y castigar: El nacimiento de la prisión*, Siglo XXI, México, D.F.
- HILLIER, B. y HANSON J., 1984, *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- HILLIER, B., 1996, *Space is the Machine: A Configurational Theory of Architecture*, University Press, Cambridge

BALLESTÍN, Xavier y PASTOR, Ernesto (eds.), *Lo que vino de Oriente. Horizontes, praxis y dimensión material de los sistemas de dominación fiscal en al-Andalus (ss.VI-IX)*, BAR International Series 2525 (*Limina/Limites Archeologie, Storie, isole e frontiere nel Mediterraneo*, 365-1556, Subseries 3), Oxford, 2013, xiii + 269 p., 66 figs., ISBN: 978 1 4073 1143 2.

La fiscalitat és un dels principals sistemes mitjançant el qual els estats imposen el seu domini sobre els territoris i les societats que els ocupen. Al-Andalus no n'hauria de ser, per tant, una excepció. Tot i això, i malgrat alguns magnífics treballs ja clàssics de Miquel Barceló o de Pedro Chalmeta, aquest volum representa un dels primers reculls amb una clara vocació de tractar de manera exhaustiva la problemàtica de la imposició fiscal durant els primers segles d'al-Andalus. De fet, com indica el mateix títol, no només es tracten qüestions dels límits, tant temporals com geogràfics (*Horizontes*), sinó que s'ha volgut posar especial èmfasi en la manera com aquests sistemes fiscals van ser imposats (*praxis*) i quines són les evidències materials d'aquest procés (*dimensión material*), possiblement l'apartat més innovador d'aquest recull.

El llibre, conseqüència escrita del col·loqui internacional celebrat a Barcelona el novembre de 2010, s'estructura en una sèrie de setze estudis, que engloben des de qüestions de síntesi històrica sobre el procés d'imposició de l'Estat islàmic al llarg del Pròxim Orient i el nord d'Àfrica fins a resultats provinents d'excavacions arqueològiques concretes. En aquest sentit, s'hi observa clarament el propòsit integrador i holístic dels seus editors, Xavier Ballestín (Universitat de Barcelona) i Ernesto Pastor (Euskal Herriko Unibertsitatea). La publicació es completa amb una relació on apareixen indexats tots els conceptes analítics apareguts al llarg de les gairebé tres-centes pàgines, una eina que sens dubte serà de gran utilitat per al lector.

Un cop feta la presentació per part dels editors i a continuació dels resums de tots els articles, Pedro Chalmeta («Derecho y práctica fiscal musulmana: el primer siglo y medio», p. 1-16) inicia el contingut del volum amb un estudi sobre la primera fiscalitat islàmica i la problemàtica de la seva implantació en el primer segle i mig de vida de l'Imperi omeia. Destaquen aportacions especialment rellevants, com que els impostos sobre la ramaderia, que inicialment haurien representat el principal ingrés estatal, van esdevenir ràpidament testimonials en favor dels gravàmens sobre els productes agrícoles, fenomen que s'hauria accentuat arran de les primeres conquestes sobre territoris tradicionalment agraris.

Iñaki Martín Viso («Prácticas locales de la fiscalidad en el reino visigodo de Toledo», p. 72-85) dibuixa la realitat fiscal prèvia a al-Andalus. Proposa que el regnes germànics no haurien mantingut el sistema fiscal romà, fet que hauria afavorit les classes dominants locals, vinculables a l'Església en contextos urbans i militaritzades en regions rurals; relaciona, per exemple, la gran quantitat d'encunyacions diferents al nord-oest peninsular a iniciativa d'aquestes aristocràcies locals.

Per tal de contextualitzar els processos peninsulars posteriors a la conquesta, Michele Campopiano («L'administration des impôts en Irak et Iran de la fin de l'époque sassanide à la crise du califat abbaside (VIe-Xe siècles)», p. 17-27) presenta un cas d'estudi territorial amb una problemàtica equiparable a l'andalusí, com és la d'intentar destriar si la conquesta islàmica de l'Iraq i l'Iran va comportar la imposició de noves pràctiques fiscals. Així doncs, inicia la seva anàlisi al període sassànida per a establir una comparativa sobre l'administració dels impostos abans i després de la conquesta. S'hi observa com l'impost sobre la terra no experimenta grans canvis en un moment inicial, si bé en la forma nominal del *kharaj*. Amb el temps, però, les dinàmiques de conflicte entre les classes dominants centrals i regionals provocà la pèrdua del control fiscal sobre diversos elements, com ara els sistemes d'irrigació.

Tant José Avelino Gutiérrez («Poblamiento de los siglos VII-VIII y conquista musulmana del antiguo *Conventus Asturum*», p. 102-121) com Phillipe Sénac («Au nord d'al-Andalus: la conquête de la Narbonnaise et de la Tarraconaise (VIIIe siècle)», p. 122-132) aporten exemples territorials de les conseqüències de la conquesta. Gutiérrez centra la seva aportació en les dades arqueològiques sobre la regió del nord peninsular i estableix una comparativa entre les característiques del poblament d'època visigoda i les novetats que comporta la creació d'al-Andalus, com són l'establiment de guarnicions militars o la configuració i la defensa de vies de comunicació. Ph. Sénac, per la seva banda, es concentra en les evidències arqueològiques de la conquesta al nord d'al-Andalus. Especialment rellevant és la dimensió material de la pràctica fiscal evidenciada al jaciment de la ciutat romanovisigoda de *Ruscino*, on s'han pogut recuperar desenes de segells de plom que confirmen el repartiment del botí obtingut a Narbona i la retenció d'una part per l'Estat.

Mercè Viladrich («La transferencia de términos fiscales islámicos de oriente a occidente: *ṭasq* y *ṭaschal/tasca* en Catalunya Vella y Septimania durante la primera organización emiral omeya», p. 43-55) centra la seva atenció en una càrrega fiscal coneguda als territoris catalans, la *tasca*. A través de l'estudi de les fonts orientals i àrabs, proposa que l'Estat

islàmic, que hauria hagut d'instaurar de bell nou un sistema fiscal central molt minvat als últims moments del regne visigot, hauria importat impostos orientals a al-Andalus, com el *ṭasq* que l'Imperi omeia havia aplicat a l'Iraq. El posterior avenç franc hauria mantingut la *tascha* intercanviant-ne el destinatari, que ja no seria un estat tributari, sinó les classes dominants rendistes d'un sistema feudal.

Al seu torn, un dels editors, Ernesto Pastor, en col·laboració amb Jesús Lorenzo («Dominando territorios, imponiendo medidas: de Banbalûna a Baršilûna», p. 56-71) posen de manifest algunes de les primeres pràctiques fiscals als nous territoris conquerits, amb exemples egipcis i andalusins, entre les quals destaca la realització de censos periòdics. Aprofundeixen més tard en les noves mesures de còmput que s'han de vincular al sistema fiscal andalusí: unitats de pes, volum, moneda... que perduren, en molts casos, fins després de la conquesta feudal dels territoris del nord d'al-Andalus.

Amb l'altre editor d'aquest llibre, Xavier Ballestín («Consideraciones acerca del término árabe *balāt*, su equivalencia con la voz latina *palatium* y su presencia en las fuentes andalusíes, magrebíes y orientales», p. 28-42) s'inicia una de les temàtiques centrals d'aquest volum: la de la forma *balāt/palatium*/palau. En aquest article es fa un buidatge de les fonts àrabs per tal d'observar com aquest concepte dista de ser unívoc i clar, atès que el seu significat varia segons el context. Sempre, però, fa referència a un element propi de la classe dominant: un palau, un edifici amb pati pavimentat i porticat o una calçada. Ramon Martí («El *palatium* rural, una institució fiscal del siglo VIII», p. 133-148) reprèn una hipòtesi ja plantejada temps enrere i caracteritza els palaus que apareixen a la documentació com el reflex toponímic d'una propietat rural de titularitat estatal vinculada al procés de conquesta. Els *balāt(s)*, doncs, serien la part del botí immoble que es reservaria l'estat com a suposat gestor de la comunitat de creients.

Seguint aquesta teoria, Jordi Gibert («De Guissona a Magalona: consideracions a l'entorn del topònim *palatium* en els extrems de la seva dispersió en terres de la Tarraconesa oriental i la Septimània», p. 160-181) fa un buidatge documental general per a ubicar geogràficament les mencions a palaus rurals a la Septimània i la Tarraconesa oriental. Al seu parer, aquestes mencions toponímiques representen un bloc homogeni respecte d'altres regions peninsulars i franques. Després de la conquesta franca, però, els palaus semblen haver perdut vigència, atès que donen nom a altres entitats territorials, com vil·les o alous, fet que denotaria un origen anterior.

De manera més concreta, Cristian Folch («Els *palatia* dels territoris del nord-est de Catalunya: indicis toponímics de la primera organització fiscal islàmica», p. 149-159) analitza exhaustivament els palaus dels territoris del nord-est de la Tarraconesa, on presenta un llistat de totes les mencions documentals fins al segle XIII. En el mateix sentit, Joan Soler i Vicenç Ruiz («Els palaus periurbans de Terrassa. Una xarxa fiscal andalusina al voltant de la seu d'Ègara», p. 205) presenten els palaus que envolten l'antiga seu episcopal d'*Egara*, on algun dels casos es pot vincular a un jaciment tardoantic i altmedieval.

Arqueològicament, aquests palaus encara no presentarien una coherència material evident, com plantegen Jordi Roig i Joan Manuel Coll («Los *palatia* altomedievales del

Vallès (siglos x-xi): la aportación de la arqueología», p. 223-258), que aporten dades de diverses intervencions realitzades en jaciments que s'han pogut vincular al topònim *pala-tium*, sense que els resultats puguin caracteritzar clarament aquests establiments més enllà d'ocupacions a l'alta edat mitjana. Al seu torn, Carme Alòs i Eva Solanes («El jaciment arqueològic de Palous (Camarasa, la Noguera). Dades sobre el poblament hispano-visigot al mig Segre», p. 211-222) exposen les dades provinents de la necròpolis i el jaciment de Palous, a Camarasa. Destaca la presència, entre l'aixovar d'una de les tombes, d'una sive-lla liriforme i una eina d'adobador, ambdós objectes amb paral·lels clars al jaciment del Bovalar, destruït i abandonat al llarg del segle VIII. Complementen aquests resultats amb un estudi dels jaciments vinculables al període visigot a la regió del Segre. A l'últim, Luis Caballero y Francisco J. Moreno («Balatalmelc, Santa María de Melque. Un monasterio del siglo VIII en territorio toledano», p. 182-204) presenten el famós conjunt arqueològic de Santa María de Melque, que vinculen a un monestir construït amb posterioritat a la conquesta islàmica i que al segle XII apareix identificat com un *balāṭ*.

Finalment, i per tal de comparar les pràctiques fiscals dels primers temps d'al-Andalus amb d'altres de properes geogràficament i temporal, Juan José Larrea («Medir en mansos: tres notas sobre la fiscalidad carolíngia», p. 86-102) centra el seu estudi en el *mansus* com a unitat de mesura dins de l'Estat carolingi i en les seves implicacions fiscals dins de la clàssica propietat bipartida. Al mateix temps, tracta també la qüestió dels impostos carolingis, emfatitzant els diferents consensos i divergències entre els historiadors.

Aquest llibre, doncs, apareix amb l'ambició l'objectiu d'assentar les bases per a una recerca interdisciplinària sobre la primera fiscalitat andalusina, que si bé interessa especialment als investigadors de l'Estat islàmic peninsular, també pot ser de gran utilitat per a tots aquells historiadors que treballin societats que presenten grans transformacions polítiques i econòmiques, perquè, com hem dit a l'inici, tots els estats necessiten d'una fiscalitat que aporti ingressos amb què afrontar les seves despeses, alhora que permet a les classes dominants de continuar acaparant l'excedent productiu.

Xavier Gonzalo Arango